

Академия наук СССР, Институт этнографии Н. Н. Миклухо-Маклая
АФРИКАНЦЫ В СТРАНАХ АМЕРИКИ — НЕГРИТЯНСКИЙ КОМПОНЕНТ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИЙ ЗАПАДНОГО ПОЛУШАРИЯ
 Москва: Наука, 1987. 406 стр.

Prema riječima svog redaktora, E. L. Nitoburga, knjiga pod gornjim naslovom prvi je specijalizirani rad u sovjetskoj amerikanistici posvećen ulozi crnačke komponente u formiranju i razvoju nacija zapadne polutke (str. 5). Kao takva ona zaslužuje našu pažnju čak i kad problem koji obrađuje ne bi bio tako značajan kao što jest. A ipak, problem je po sebi krajnje važan, jer je upravo crnački element omogućio da kolonijalne sile Evrope u razmjerno kratkom razdoblju od četiri stoljeća gotovo potpuno preobrazu demografsku i društveno-gospodarsku strukturu Novog Svijeta. Proturječnosti koje su nastale u tom procesu bile su goleme i prepune tragičnih raspleta — ne samo za indigeno stanovništvo Amerike nego i za Afrikance koji su protiv svoje volje bili ključni faktor kolonizatorovih shema.

Monografija o Afrikancima u zemljama Amerike sadržava priloge četrnaest sovjetskih autora koji obrađuju historijat crnačkog stanovništva u gotovo svakoj američkoj zemlji od Kanade do Čilea i Argentine. Rad je stoga podijeljen u poglavlja po dotičnim zemljama. Jedino je izostavljeno — iz nama nepoznatih razloga — područje Francuske Gijane, a o bivšim danskim kolonijama u Zapadnim Indijama tek se usput govori.¹ Svi prilozi potanko analiziraju tok i uvjete crnog ropstva, ukazujući na specifičnosti u pojedinim kolonijalnim područjima. Neki prilozi tretiraju i različit odnos crkve (katoličke i protestantske) prema ropstvu i robovima. Govori se također o etničkome ili regionalnom porijeklu afričkih robova, o oblicima organizira-

nja robova i bivših robova u Novom Svijetu, o otporu robovlasnicima, a ima i zanimljivih osvrti na preživjele afričke tradicije u Americi i na jezičnu problematiku. Suvremene posljedice nekadašnjega robovlasničkog sistema mogu se jasno utvrditi na osnovi ukupnog pregleda tekstova. Posebna pažnja, međutim, posvećena je demografskim i društvenim faktorima koji su utjecali na miješanje bijeloga, crnog i indijanskog stanovništva u raznim dijelovima triju Amerika. U tom kontekstu pokušava se problematizirati generalizacija da je u Latinskoj Americi čovjeku dovoljno imati jednu kap »bijeke krvi« da bi se smatrao bijelcem, dok ga u SAD jedna kap »crne krvi« kvalificira kao crna. Gotovo je svaki autor obradio suvremene kulturne i političke trendove među crncima u Americi. Završni pregled i sintezu problematike dao je Nitoburg u poglavlju s naslovom »Ropstvo crnaca i rasni odnosi u zemljama Zapadne polutke« (str. 342—394).

Institucija ropstva svakako je noseći čimbenik u monografiji. Globalna slika iznijeta je u Nitoburgovu pregledu, no njome se bave i svi ostali autori.

Vjerojatno najvažniji faktor koji je doveo do procvata ropstva bila je nemogućnost evropskih osvajača da iskoriste radnu snagu indigenoga američkog stanovništva. Indijanci su se vrlo teško prilagođavali prisilnom radu u rudnicima, a u mnogim područjima koja su poslije postala važna za plantažnu privredu (osobito u Zapadnim Indijama) agresija konkvistadora i evropske bojesti brzo su izazvale masovno umiranje starosjedilaca. Migracija bijelog stanovništva iz Evrope nije mogla popuniti tu prazninu, pa se zato doprema Afrikanaca nametnula kao moguće rješenje.

Portugalci, koji su još prije otkrića Novog Svijeta prodrli na zapadnu obalu Afrike, bili su inicijatori tog procesa, koristeći se pokrićem papinske bule iz 1455, koja im je omogućila da porobe poganske narode. Godine 1517. španjolska kruna dala im je *asiento* (pravo) na uvoz crnih robova u Španjolsku Ameriku, a 1549. zabranila je svako daljnje porobljavanje Indijanaca. Od druge polovine 17. stoljeća vodstvo u trgovini robovima preuzele su protestantske zemlje, Nizozemska i Velika

¹ Začuduje izostavljanje Francuske Gijane, pogotovu što su autori posvetili priličnu pažnju susjednom Surinamu i bivšoj britanskoj Gvajani, kao i malim francuskim posjedima Martinique i Guadeloupe. S druge strane, unatoč inače iscrpnom navođenju kolonijalne prošlosti pojedinih karipskih otoka, nigdje se ne kaže da su Danci držali dio Djevičanskih otoka sve do godine 1917, kad su bili prisiljeni da ih prodaju SAD.

Britanija. Otada je »trgovinski trokut« između Britanije, Afrike i Zapadnih Indija — razmjena gotovih proizvoda iz metropole, robova iz Afrike, duhana, šećera, kave i druge kolonijalne robe iz Kariba — stimulirao manufakturu (i brodogradnju) u Britaniji i Novoj Engleskoj, što je pak imalo neposredni učinak na industrijsku revoluciju. Dakako, u zadnjoj četvrti 18. stoljeća industrijski prevrat uzrokovao je privremenu krizu u robovskom sistemu. Rješavanje se našlo u preorijentaciji na proizvodnju pamuka, što je dovelo do ponovnog procvata plantažnog ropstva, osobito u južnom dijelu tek osamostaljenih SAD. U skladu s time, na početku 18. stoljeća, pošto su sve dotad zainteresirane zemlje zabranile daljnju trgovinu robovima, SAD su preuzele vodstvo u ilegalnoj dopremi Afrikanaca.

S našeg gledišta, porobljavanje i prijevoz milijuna Afrikanaca u Ameriku možemo promatrati kao jednu od najvećih prisilnih migracija u povijesti čovječanstva. Prema raznim procjenama, tim procesom bilo je zahvaćeno od devet do dvadeset milijuna stanovnika, uglavnom sa zapadnih obala Afrike (v. str. 249). Dakako, demografski gubitak Afrike bio je mnogo veći — za svakog roba koji je stigao u Ameriku pet ili šest umrlo je ili u Africi, ili na putu preko mora. Procjene o ukupnom gubitku kreću se između 50 i 200 milijuna (v. str. 12, 249).

Regionalno specifične koncentracije crnaca u Americi ovisile su dakle o mogućnostima demografske osnove Amerike da prihvati ekonomske strategije nametnute od kolonizatora. Te su se strategije razvile od jednostavne eksploatacije rudnih bogatstava (uglavnom zlata i srebra) do uzgoja najprije indigene biljke duhana, a zatim — pošto je zasićeno evropsko tržište — kave (porijeklom iz Afrike — EH), šećerne trske (uvezene 1530. u Brazil i proširene po engleskim, francuskim i danskim posjedima 1640-ih godina — str. 285, 343) i napoljetku »kralja pamuka«. Indijanci su se uspjeli održati u teško pristupačnim džunglama i visinskim krajevima Latinske Amerike, a u gusto naseljenim Andskim zemljama kao i u Meksiku i Centralnoj Americi španjolski osvajači uspjeli su iskoristiti njihovu radnu snagu u rudnicima i u tra-

dicionalnim oblicima šumske ekonomije. S druge strane, u velikom dijelu Sjeverne Amerike, gdje nikada nije došlo do plantažne ekonomije, glavni nosioci proizvodnje bili su bijeli kolonisti. Slijedi da je crnačko stanovništvo bilo najbrojnije u specijaliziranim plantažnim područjima: na otocima Zapadnih Indija, na atlantskim i tihooceanskim obalama latinske Amerike i na jugu SAD (str. 371). A upravo je tamo plantažni sistem, kao jedan od osnovnih modusa prvobitne akumulacije kapitala u Americi (str. 5) i snažan stimulus atlantskog »trgovinskog trokuta«, doveo do najžešćih odnosa između robova i robovlasnika. Takav zaključak nameće se u čitavoj sovjetskoj monografiji o Afrikancima u Americi, čime se zapravo želi dokazati neosnovanost tvrdnje ranijih istraživača da je »strogost« ili »mekši tretman« prema robovima ovisio o nacionalnim tradicijama katoličkih, odnosno protestantskih zemalja.

Međudnosni između crnih robova i bijelog stanovništva ostali su — koliko se to može reći — »mekši« i fluidniji tamo gdje nije bilo krupnih plantaža (primjerice u Centralnoj Americi i na siromašnijim španjolskim posjedima Zapadnih Indija), odnosno u krajevima gdje su Indijanci ili bijelci obavljali glavne djelatnosti (primjerice u Paragvaju, Novoj Engleskoj, pa i u Kanadi). Doduše, u potonjim slučajevima broj crnih robova bio je zanemarljiv, a ono malo što ih je bilo služilo je uglavnom kao kućna posluga da poveća prestiž svojih vlasnika (usp. slučaj Paragvaja — str. 338). S tim u vezi, u konkretnom slučaju britanskih kolonija Sjeverne Amerike, tvrdi se da su zakoni o ropstvu bili stroži na područjima gdje su robovi činili veći dio stanovništva (str. 8). Dakle, dok je rob u Novoj Engleskoj imao pravo na zaštitu svog života, na jugu budućih SAD ubojstvo roba nije se smatralo prijestupom, jer je prevladavalo tumačenje da nijedan dobar gospodar ne bi ubio *svog roba* ukoliko to nije bilo nužno u samoobrani (str. 11). Upravo taj element *vlasništva* bio je važan i u tumačenju »humanijeg« odnosa Nizozemaca prema robovima. Prema autorici M. N. Rešini, Nizozemci su u skladu s merkantilnom logikom čuvali kvalitetu svoje robe (str. 214).

Unatoč općem zaključku da su ekonomski interesi i demografski faktori određivali način postupanja s robovima, sovjetski autori nisu sasvim negirali tezu o značaju različite vjerske pripadnosti kolonizatora. Dakako, ne prihvaća se mišljenje da je zakonodavstvo u portugalskim i španjolskim kolonijama bilo »mekše« prema robovima samo zbog toga što je Katolička crkva, koja je prihvatila (i čak potakla!) instituciju ropstva, smatrala da je rob čovjek dostojan »spasenja« (str. 355). Ipak, razlika je bilo.

U katoličkim kolonijama robovlasnici su težili da pokrste i međusobno požene crnce tek pristigle iz Afrike. U skladu s kršćanskim pojmovima morala, robovima se pokušalo garantirati pravo na brak i obitelj, što je značilo da robovlasnik nije smio u prodaji razdvojiti muža od žene ili roditelja od djece. Štoviše, na Haitiju, bivšoj francuskoj koloniji Saint Domingueu, čak su postojale odredbe da robovlasnik-samac mora osloboditi robinju i oženiti se njome ako mu ona rodi dijete. U mnogim »katoličkim« kolonijama mogućnosti i prava za oslobađanje i samooslobađanje robova bile su inače veće nego u »protestantskim«. Zanimljiv je primjer iz Nove Granade (Kolumbije), gdje su vlasnici rudnika dopustili robovima da kopaju rude u slobodnim danima kako bi zaradili dovoljno za otkup vlastite slobode.

U »protestantskim« kolonijama granice između robova i gospodara bile su mnogo čvršće, a međurasni brakovi i pokrštavanje robova često je bilo najstrože zabranjeno. Izrabljivanje moglo se lakše opravdati i prihvatiti sve dok su robovi ostali »pogani«, a s druge strane postojalo je mišljenje da bi kristijanizacija dovela do pobune. Potonje se pokazalo točnim u južnim državama SAD, kad je upravo Crkva dala robovima legalni minimum za organiziranje i protest. Propovjednici su zatim postali agitatori i buntovnici poput primjera Nata Turnera (str. 25).

Situacija na Nizozemskim Antilima bila je osobita. Budući da su robovlasnici — kalvinisti, luterani (njemački doseljenici) i Židovi (iz amsterdamske sefardske kolonije) — odbijali da robovima omoguće da promijene vjeru, katolički misionari preuzeli su taj zadatak. Iako je nizozemska vlada dugo

vremena zabranjivala katoličke djelatnosti u kolonijama, do godine 1823, kad je ta zabrana ukinuta, katolička crkva već bijaše crkva robova. Prvi katolički biskup na Nizozemskim Antilima, M. Nividdt, zagovarao je ne samo pokrštavanje crnih robova nego i njihovo oslobađanje, nakon stanovitog pripremnog razdoblja.

Začuduje, međutim, da sovjetski autori nisu izričito naveli jedan faktor koji je svakako djelovao na različit tretman robova, a koji je poslije utjecao na sudbinu njihovih potomaka u pojedinim američkim zemljama. Naime, glavne »katoličke« metropole — Španjolska i Portugal — doživjele su socioekonomsko nazadovanje u doba razvoja kapitalizma dok su »protestantske« metropole — posebno u Nizozemskoj, a zatim u Velikoj Britaniji upravo tada preuzele vodstvo u ovom pogledu. Prema Weberovoj shemi to je povezano s »protestantskim duhom«. Smatramo da se i takva interpretacija mogla uključiti u raspravu o »vjerskim« (uvjetno rečeno) faktorima koji su djelovali na položaj Afrikanaca u zemljama Amerike.

Velika etnolingvistička raznolikost Afrikanaca dopremljenih u Ameriku zacijelo je najviše pomogla robovlasnicima da ih kontroliraju. Tako je u sjevernoameričkim britanskim kolonijama (odnosno u SAD) bilo najviše pripadnika »naroda« Fula, Ašanti i Fanti (tzv. koromanti), Ibo, Eve i raznih angolskih naroda, ali bilo je i robova iz istočne Afrike pa čak i tamnoputih urođenika Australije i Oceanije (str. 11,12). U britanskim Zapadnim Indijama Koromanti su prevladavali na Jamajki, a na ostalim otocima oni iz skupine Joruba, a zatim Bakongo (tj. Kongoanci), Hausa, Eve. Također su zabilježene grupe iz istočne Afrike pa i s Madagaskara (184). Pripadnici »naroda« Joruba (zvani »Nango«), Eve Ašanti, Fanti, Mapa, Mandingo i Fulda najčešće se spominju među robovima u Brazilu (str. 286).

Treba reći, međutim, da je u svim slučajevima teško bilo odgonetnuti točno porijeklo robova. Trgovci su im davali imena po područjima gdje su ih kupovali, što nije moralo biti i područje njihova porijekla. Štoviše — mada to nije spomenuo nijedan od sovjetskih autora — nije isključeno da su trgovci

mijenjali ili izmišljali etnonime iz trgovačkih razloga. Naime, u Zapadnim Indijama crnci iz Angole i Konga bili su smatrani dobrim slugama i »mehaničarima«, a Mandingo (od kojih su neki znali arapsko pismo) bili su najobrazovaniji (str. 184). Slično mišljenju o tehničkim sposobnostima robova iz Angole postojalo je u Novoj Granadi (Kolumbiji); za robove iz skupine Bissoa tvrdilo se da su najposlušniji od svih Gvinejaca; Kru su navodno bili dobri mornari, S druge strane, istočno-nigerska skupina Ibo nije bila na visokoj cijeni, jer se držalo da su nedruželjubivi, uvredljivi i skloni samoubojstvu. Za robove senegalskog porijekla govorilo se da su drski. Muškarci iz »naroda« Ara i Arara (tj. Foni) navodno bijahu škrti, a njihove žene brbljave i svadljive. Često su se tražili »poslušni i veseli« robovi iz Konga i bantuskih naroda — dakako osim Mondonga, koji su bili smatrani ljudozderima (str. 255).

Trgovci su često namjerno miješali robove da bi osigurali mirniji prijevoz, a daljnje miješanje događalo se na plantažama. Štoviše, sukobljeni su ponekad bili tradicionalni među pojedinim populacijama. U jednom dokumentu s Trinidada tvrdi se da su oni iz naroda Joruba gledali svisoka na Kongoance, da su jedva trpjeli Koromante, da se nisu slagali s pripadnicima Hausa mada su se družili s Dahomejcima (str. 184). U tom kontekstu prilično je zanimljivo da su neki gospodari na Haitiju, želeći udovoljiti svojim robovima, tražili im žene iz njihova plemena. Ipak, uglavnom je prevladavala razmjerno nagla *detribalizacija*, rastakanje, koje je imalo vrlo razorno djelovanje na ličnost robova (str. 12). Među samim robovima nastala je razlika između onih rođenih u Africi i onih rođenih u kolonijama ili matičnoj metropoli. Španjolci su prvima dali naziv *bozal*, a drugima *ladino*, tj. »civilizirani crnac«, ili *criollo* (što se koristilo ponekad i za Španjolca rođenog u kolonijama). Jedan od bitnih kriterija u toj razlici bilo je znanje španjolskog jezika, a u Urugvaju, primjerice, crnac koji je loše govorio španjolski smatran je *bozalom* bez obzira na njegovo mjesto rođenja (str. 336).

Lingvistička adaptacija bila je prva nužnost koja se nametnula Afrikancima pošto su stigli u Ameriku. Međutim, neki njihovi izvorni govori, uza sve poteškoće, uspjeli su preživjeti neko vrijeme. Prema podacima M. G. Kotovskaje, u Brazilu su se uspjeli sačuvati jezici joruba, kanuri i gurnusi, a joruba i kimbundu (iz skupine jezika bantu) postali su važna regionalna sredstva komuniciranja među brazilskim crncima sredinom 18. stoljeća (str. 286). Nitoburg je naveo da su se afrički jezici govorili u Brazilu sve do 20. stoljeća i da se narječje lukumi, koje je pripadalo jeziku joruba, koristilo na Kubi do »suvim nedavno« (str. 285). Afrički jezici utjecali su i na formiranje novih govora poput portugalskog kreola *papiamentu* (korišten u Nizozemskim Antilima — v. str. 220) i *haičanskog patois* (»lomljena« francuština s utjecajem glagolskog sistema afričkog jezika fon — v. str. 121). U posebnom prilogu u monografiji, autorica V. A. Skroznikova analizirala je »dijalekt Afroamerikanaca SAD« (str. 395—402).

Osim jezika, i drugi su elementi tradicionalnih afričkih kultura našli svoj put u Ameriku. Osnovni junak jamajkanskih, grenadskih i drugih zapadno-indijskih bajki je lukavac Anansi (ili Enensi) koji se u trenutku opasnosti pretvara u pauka. Taj lik potječe iz folklor afričkog naroda Ašanti, a u Zapadnim Indijama povezan je s tigrom, majmunom, vukom i drugim životinjama koje ne postoje u karipskom području (188, 189). U vjerskom sistemu karipskih crnaca figurira i Šango, bog groma i munje iz tradicije joruba (str. 385). Ali spajanje vjerskih predodžaba iz Afrike s nekim indijskim ili kršćanskim motivima dovelo je do stvaranja svojstvenih magijsko-religioznih sistema Afroamerikanaca — *vudu* na Haitiju, *obeah* u Britanskoj Gvajani, *vinti* u Surinamu i *candomble* u Brazilu. U poglavljima posvećenima tim zemljama sovjetski znanstvenici raspravljaju o njima. Treba reći, međutim, da su te pojave nastale i fragmentacijom pojedinih afričkih tradicija. Razlog tome ne nalazi se samo u etničkoj heterogenosti američkih Afrikanaca nego i u činjenici što je kulturna transmisija bila poremećena plantažnim uvjetima (v. str. 160). Zatim, kupci su svjesno birali mlade robove, jer su mladi — kako je istaknuo

Nitoburg — »neiskusni nosioci kulturnog nasljeđa« (str. 13).

Plemenski razjedinjeni, ubačeni u tuđu kulturnu matricu, i bez osobne slobode Afrikancima je bilo vrlo teško ostvariti trajniji oblik društvene organizacije u Americi. No, stanoviti oblici udruživanja i okupljanja ipak su postojali. Sovjetski autori spomenuli su »bratstva po ladama« na otocima Zapadnih Indija (str. 185), »pogrebna društva« (očito sa širim funkcijama) u britanskoj koloniji Gvajani (str. 261), te razna crnačka »vijeća« (*cabildos*), »bratstva« (*cofrades*), i »nacije« (španj. *naciones*, port. *nações*) u Latinskoj Americi, u čijim se imenima često čuvala uspomena na etničko porijeklo iz Afrike. Te organizacije imale su specifičnu simboliku (upotreba amblema, nošenje karakteristične odjeće i boja, pa i neku vrstu unutrašnje strukture koja je evocirala afričke hijerarhije (s »kraljevima«, »kraljicama« itd). Sve to odmah podsjeća na prizore iz brazilskih karnevala, mada su crnačke organizacije Latinske Amerike vršile mnogo dublju sociopsihološku funkciju koja je imala tek vanjsko pokriće u katoličkom okviru. Tako je u analizi situacije u Argentini, L. S. Šeinbaum tvrdio da su »Kofradije... bile prvi pokušaj crnih robova da se zaštite od društva bijelih i da udovolje svojim duhovnim potrebama. Organizacija naciones označavala je sve veću samosvijest crnačke grupe kao značajnog dijela stanovništva lišene elementarnih građanskih prava. Pomažući svojim članovima u stjecanju obrazovanja, naukovanju obrta itd. naciones su tako postale stupanj u asimilaciji Afrikanaca i njihovih potomaka u argentinsku španjolskojezičnu etničku zajednicu. Sa smanjenjem crnačkih grupa, ukinuća ropstva i jakoj konsolidaciji argentinske nacije raširili su se putovi asimilacije crnaca i mulata s [ostalim] Argentincima. Tim objektivnim procesima odgovara slabljenje nacionesa i njihova transformacija u potporna društva« (str. 332).

Doduše, kao što je s pravom naglasio S. Ja. Serov u svom prilogu o Kolumbiji, slikovite organizacije tipa *cabildo* — *cofradia* — *nación* nisu bili osnovni faktor pri određivanju socijalnih procesa među crncima u Americi, već to bijaše robovski status i protest protiv te sudbine (str. 256, 257).

Robovlasnici su poduzeli razne mjere da spriječe protest i pobune svojih robova. Nošenje oružja u pravilu je bilo zabranjeno crncima, čak i među obojanim slobodnjacima u francuskoj koloniji Saint Domingue (Haiti), kojima je inače bilo priznato puno francusko državljanstvo (str. 111). No u nedostatku bijelog stanovništva Francuzi, Španjolci i Portugalci morali su ponekad regrutirati crnce u kolonijalne milicije i u kaznene pohode protiv Indijanaca. Mjere su bile strože na područjima britanske kolonizacije. U SAD i u Zapadnim Indijama robovlasnici su strogo nadzirali svaki oblik okupljanja robova, a zabranili su upotrebu bubnja prilikom crnačkih zabava jer su se bojali da bi mogao poslužiti kao signal za pobunu.

Ali pobuna je ipak bilo. Smatra se da je u britanskim kolonijama Sjeverne Amerike bilo oko 40 komplota i 20 oružanih ustanaka samo do rata za nezavisnost SAD (str. 259). Slično je bilo u kolonijama drugih zemalja. Zanimljiv je slučaj robinje koja je 1603. digla ustanak na otoku Margarita kraj Venezuele. Njezini sljedbenici pripisivali su joj nadnaravne moći (str. 227). Međutim, najuspješniji podvig svakako je bio ustanak na Saint Domingueu, potaknut revolucionarnim događajima u Francuskoj s kraja 18. stoljeća. Do 1804. crnci i mulati te francuske kolonije uspjeli su izboriti ne samo slobodu od ropstva nego i nacionalnu nezavisnost svoje zemlje kojoj su vratili izvorno indijansko ime otoka, Haiti. U ustavu nove države, svi građani (čak i neki Nijemci i Poljaci, dezerteri iz francuske vojske) bili su proglašeni crncima (v. str. 112)! Zatim, između 1822 i 1844. haičanske vojske zauzele su i istočni, španjolski dio otoka (buduću Dominikansku republiku), i dokrajčili tamošnji robovlasnički sistem (v. str. 140). Sovjetski autori, Nitoburg i Šeinbaum, naveli su da su ideje francuske revolucije i ustanak robova na Haitiju imali snažan odaziv među robovima u Venezueli (str. 232), pa čak i u Argentini (str. 329).

Ipak, u većem dijelu Amerike, najčešći oblik protesta ostao je skupni ili individualni bijeg u nepristupačne šumske ili planinske predjele ili pak u države gdje je robovski sistem već bio ukinut. Tako su robovi iz SAD tražili utočišta u močvarama i brdima Juga, među indijanskim plemenima, ili su

pak bježali prema sjevernim državama i Kanadi. Na zapadnoindijskom i latinskoameričkom području odbjegli robovi — *simarrones* na španjolskome, *marrons* na francuskome i *maroons* na engleskome — stvarale su vlastite zajednice u tropskim područjima, braneći oružjem utvrđene naseobine, tzv. »palanke« ili »kumbe« (na španjolskome) i »kilombe« (na portugalskome). U njima su pokušavali rekonstruirati način života koji su ostavili u Africi (str. 227), ponekad stvarajući specifične kulture koje su se zadržale do danas. Dobar je primjer heterogena kultura tzv. »šumskih crnaca« (*bush negros*) u Surinamu. Prema mišljenju Serova, »palanke« simarona imale su sličnu funkciju u kolonizaciji Južne Amerike kao što su imali utvrđena kozačka naselja ostrorog u Sibiru (str. 254).

Kolonijalne vlasti, ponekad su bile prisiljene sklopiti sporazume sa simaronima. Na Jamajki, primjerice, priznali su im autonomiju, a zauzvrat Afrikanci su se obvezali da love druge odbjegle robove (str. 187). No u drugim područjima samostalne simaronske zajednice davale su vanjsku podršku robovima na plantažama (v. str. 276). Sačuvane su uspomene velikih simaronskih vođa: »kralja« Miguela u Venezueli, Cudja na Jamajki, Dominga Bioja (»kralja Bencosa«) u Kolumbiji (v. str. 188, 227, 253). Jedinstven primjer jest tzv. »Palмова republika«, Palmares, zajednice od oko 20.000 odbjeglih crnih robova različita etničkog porijekla, koja se uspješno održati u palmovim šumama današnje brazilske države Alagoas od 1630. do 1697. Crnci su nazivali vrhovnog vođu Palmaresa Ganga Zambi (»veliki gospodin«), a inače je prevladavala neka vrsta primitivne demokracije (str. 293).

Treba naglasiti da su gotovo svi sovjetski autori posvetili veliku pažnju temi rasnog miješanja. To je i logično jer je rasno miješanje bilo vrlo bitan faktor u formiranju suvremenih američkih nacija. Osim toga, crnački element u nekim zemljama bio je dosad prilično razvodnjen zbog različitih stupnjeva mulatizacije s bijelcima i Indijancima, pa bi to moglo dovesti do krivih zaključaka da ga uopće nije bilo!

Različite vrste i stupnjevi mulatizacije u zemljama Amerike ovisile su o brojčanim odnosima bijeloga, crnog i

indijanskog stanovništva, o spolnoj ravnoteži unutar svake skupine i o seksualnom iskorištavanju robinja od bijelih gospodara. Bijelo stanovništvo bilo je brojčano dominantno samo u britanskim kolonijama Sjeverne Amerike. Tamo je i omjer žena prema muškarcima bio prilično jednak, što je rezultiralo u razmjerno niskom broju međurasnih veza. U zapadnoindijskim i latinskoameričkim područjima, međutim, bijelci bijahu uvijek u manjini, sve do ojačane evropske imigracije u 19. stoljeću, koja je utjecala na »pobjeljivanje« zemlje poput Venezuele, Brazila, Urugvaja i osobito Argentine. Osim toga, u tim područjima muškarci bijahu mnogobrojniji ne samo među bijelcima nego i među crnim robovima. Žene su činile tek jednu trećinu među robovima dopremljenim iz Afrike (str. 351).²

Bijeli muškarci bili su u najjačem položaju da seksualno iskoriste žene drugih rasnih grupa. Sljedi da se još u doba Cortésa i prvih konkvistadora razvio običaj mnogoženstva među kolonistima koji je naišao na negodovanje kako Crkve tako i španjolske Krune. No, ponekad je bilo teško privoliti muža da napusti svoje brojne indijanske konkubine i da dovede vlastitu ženu iz metropole (str. 361). S razvojem robovlasničkog odnosa bijeli gospodari počeli su održavati veze i s crnkinjama, osobito u krajevima gdje je indijansko stanovništvo već izumrlo. I u ovim slučajevima vlasti i Crkva pokušali su ih prisiliti na »moral«. Autorica N. N. Kulakova navela je primjere iz »Crnog kodeksa« Saint Domingue (str. 109).

² Ovo inače ukazuje na proizvodni karakter novovjekovnog ropstva u Americi. U ranoj fazi antičkog ropstva žene su prevladavale među robovima. U arhaičnoj Grčkoj, primjerice, ratnici su u pravilu ubijali zarobljene muškarce, ili za njih tražili otkup (vidi: M. I. Finley, *The World of Odysseus*. Penguin, 1979, str. 54). Žena je, međutim, bila znak prestiža. Slično je bilo i među Keltima. Broj muških robova rastao je tek s razvojem antičke ekonomije, no čini se da nije nigdje dostigao takav velik omjer kao u Americi. Takva potražnja zapravo je konvenirala lovcima na robove u Africi, jer su mogli plasirati zarobljene muškarce za kojima nije bila velika potražnja u samoj Africi. Naime, u Africi, kao i u drevnoj Evropi, tražile su se robinje. Zato, kad su na početku 19. stoljeća evropske zemlje zabranile trgovinu robovima, porobljivačke čete počele su ubijati zarobljene muškarce (vidi: Claude Mailloux, *Anthropologie de l'Esclavage*. Paris: Presses Universitaires de France, 1986, str. 63).

Na zapadnoindijskom području i u svim kolonijama Latinske Amerike mulatizacija je napredovala do visokog stupnja. Ipak, zbog vrlo velikog udjela robova na Haitiju i u britanskim Zapadnim Indijama (na Jamajki, Barbadosu itd.) crnačko stanovništvo ostalo je razmjerno »čisto«. Autori su, međutim, izdvojili Dominikansku Republiku i Puerto Rico kao prilično homogene mulatske zemlje.

Kao nasljednicima različitih socijalnih skupina društveni status mulata očito je morao biti problematičan. Bijeli očevi ponekad bi oslobađali svoju obojenu djecu, a u Saint Domingue bilo je slučajeva da su ih školovali zajedno s bijelom djecom ili da su ih slali čak u Francusku na obrazovanje (str. 111). Slijedi da su mulati bili jaki posrednici, ne samo u difuziji evropskih vrijednosti među američkim Afrikancima nego i obratno (usp. 111, 291). Njihov položaj, međutim, ostao je ambivalentan, tako da su neke imućnije mulatske grupe naslijedile robovlasničku i kolonijalnu ideologiju svojih očeva, dok su se druge stavile na stranu borbe za emancipaciju tamnoputog stanovništva. Ta ambivalentnost vidi se i u brazilskim poslovicama — da mulat obmanjuje kao i boja njegove kože, da je nesretna smjesa crnca i Portugalca, i da je zbog boje svoje kože čovjek bez domovine (str. 290). Dakako, i status bijelih očeva bio je važan faktor. U tom smislu Nitoburg je spomenuo da su mulati u britanskim zapadnoindijskim posjedima bili djeca plantažera i očeva iz privilegiranih klasa, dok su u SAD bili djeca siromašnih bijelaca (str. 365).

Bijeli muškarci nisu bili jedini koji su iskorištavali žene drugih populacija. Zbog manjka žena, crnci su postupali na analogni način prema Indijankama. U nekim prilikama sovjetskih autora spominje se da su simaroni otimali Indijanke, što bijaše izvor napetosti između crnačkoga i indijanskog stanovništva. Indijanke su otimali i crnci iz zajednice Palmares (str. 293). Ali veze između crnaca i Indijanki bile su opterećene raznim teškoćama. Prvo, unatoč svom pravnom statusu, crnci su bili asocirani s agresivnom kulturom evropskih osvajača, a sudjelovali su i u kaznenim pohodima protiv Indijanaca. Drugo, ratnička indijanska plemena gledala su na poljoprivrednu djelatnost ve-

ćine crnaca s prezirom, smatrajući je »ženskim poslom« (str. 292). Treće, bijeli kolonizatori pokušavali su spriječiti povezivanje crnaca i Indijanaca, jamačno zbog straha da bi poganski običaji potonjih prešli na *bozale*, ali zasigurno najviše od straha da bi savez dviju grupa ugrozio njihov položaj. No djeca crnaca i Indijanki ipak su se rađala — u »palankama« i »kilombima« ili, kao što je spomenula M. G. Kostovskaja u prilogu o Brazilu, među najsiromašnijim stanovnicima gradova (str. 292).

O složenosti odnosa prema mulatima svjedoči i šarena terminologija u latinskoameričkom svijetu za označavanje djece iz međurasnih veza. Potomak crnoga i bijelog roditelja bio je označen u španjolskim govornim područjima kao *pardo* (tamni — ovaj izraz se koristio za sve mulate u Venezueli), *moreno* (zagorjeli, smeđi) ili *prieto* (u Dominikanskoj Republici). U Brazilu su postojali nazivi po stupnju fizičke sličnosti Evropljanima: *preto* (često »čisti« crnac), pa *cabro*, *cabro verde*, *escuro* (prijelazna kategorija između crnca i mulata) (str. 297). U Saint Domingueu, koristio se sistem nekog dra Franklina, po kojemu je bilo kategorija određenih prema omjeru 128 bijelih ili crnih predaka (v. 111). Specifični nazivi za mješanca crnih i indijanskih roditelja također su postojali: *sambo* na španjolskome, *cafuso* na portugalskome i *zinger* — dakle »ciganin« — na Saint Domingueu.

Relativiziranje stvarne boje kože i porijekla dovelo je do prilično inventivnih obrazloženja u »mulatskoj naciji« Dominikanske Republike. Dominikanci su, naime, koristili naziv »crnac« uglavnom za susjedne Haicane. Za vlastite crnce koristili bi »pristojnije« (EH) forme: *pardo*, *moreno* ili *prieto*. Stoviše, pokušalo se tvrditi da tamnija put mulata nije nasljeđe afričkih predaka, nego posljedica dugogodišnjeg djelovanja karipske klime koja je kod Dominikana stvorila takvu pigmentaciju kakvu su imali izvorni indijanski stanovnici otoka. Imućnije obitelji ponekad bi tumaćile jasne afrikanke crte nekih svojih članova na osnovi silovanja izvedenih za vrijeme haicanske intervencije (str. 143, 145).

Boja kože izazvala je dileme i na drugom izrazito mulatskom otoku Karipskog mora, Puerto Ricu. Naime, tije-

kom stoljeća intenzivno miješanje stanovništva izazvalo je da se bijelim roditeljima rodi po koje crno dijete. N. V. Salygina tvrdi da u takvim slučajevima muž optužuje ženu da je krila od njega svoju afričku krv, što govodi do razvoda braka. S druge strane, u obitelji se posvećuje više pažnje djeci svjetlije pigmentacije (str. 180). Smatra se — vjerojatno s pravom — da je okupacija Amerikanaca djelovala na sve negativniji stav prema crnoj boji kože na Puertu Ricu.

U svim zemljama Amerike španjolskoga govora i u Brazilu, za razliku od situacije u SAD (i u bivšim britanskim kolonijama), izgled (dakle fenotip) a ne genetsko porijeklo uzima se kao kriterij je li netko bijelac ili crnac (v. str. 374, 375). U skladu s time jedna kap »bijeke krvi« mogla bi utjecati na nečiju »rasnu pripadnost«. S druge strane, gotovo u svakoj američkoj zemlji viši društveni položaj povezan je s evropskim izgledom i svjetlijom bojom kože. Ali takva »pigmentokracija« (za ovaj izraz v. str. 252) nije nigdje potpuna. Kao što je autorica Rešina spomenula u svojoj analizi situacije na Nizozemskim Antilima, radi se često o »socijalnoj boji«, što znači da je »siromašni crnac — crn, a bogati bijel«, ili pak da je »svaki bogati crnac — mulat, a svaki siromašni mulat crnac« (str. 223). Drugi autori dali su slične primjere.

Socijalni položaj, dakle, ključni je faktor u određivanju vrste međurasnih odnosa u pojedinim američkim zemljama (v. str. 56). Rasizam je naslijeđen iz doba kolonijalizma, i općenito kao okosnica ideologije robovlasnika. I zato je sudjelovanje ljudi svih boja kože u pokretima za nacionalnu nezavisnost, a osobito u borbi za veću socijalnu jednakost, dakle u procesima vrlo karakterističnim za Latinsku Ameriku, također djelovalo na smanjenje rasističkih antagonizama. U tom pogledu Kotovskaja je izdvojila primjer narodnih pobuna u Brazilu u drugoj polovini 19. stoljeća (str. 295). Iako su rasne predraude ostale u Brazilu, kao i u drugim zemljama Latinske Amerike, one se nisu uspjele razviti do istog stupnja kao u SAD, gdje je rasna segregacija i diskriminacija — uokvirena u tzv. sistemu »Jim Crow« — zadržala svoju institucionalnu formu sve do kraja šezdesetih

godina ovog stoljeća. Toj je temi posvetio pažnju Nitoburg (str. 35, 36).

Vjerojatno najvažnija tema koja se pojavila u 19. i još više u 20. stoljeću među crncima u Americi bio je njihov odnos prema Africi i afričkoj kulturi. Motiv »natrag u Afriku« — u doslovnom i vrijednosnom smislu — nadahnio je razne pokrete među crnima u SAD, Zapadnim Indijama, Britanskoj Gvajani i Brazilu. U tom kontekstu sovjetski autori spomenuli su rastafarite na Jamajki, »naciju Islama« u SAD, »Afričko društvo za veze s Afrikom« u Gvajani i analogne organizacije koje su nastale 1970-ih u Brazilu. Pripadnici tih pokreta preuzimali su nova (afrička) imena i tradicionalni način oblačenja Afrikanaca. Velika pažnja posvećivala se proučavanju afričke povijesti, pa i afričkim jezicima. Doduše, stoljeća života u jednoj drugoj kulturi učinila su svoje, i Afrika naposljetku izgleda »tuda i daleka« crnim Amerikancima.³ Kao alternativa preuskom vezivanju na područje praporijske, nastale su svecrnačke ideologije poput negritude.

Smatramo važnim ukazati još i na interpretaciju koju je Kulakova dala o crnačkoj ideologiji na Haitiju. Naime Haiti, kao država u kojoj su crni robovi vrlo rano preuzeli vlast u svoje ruke, služila je kao dokaz rasistima 19. stoljeća da je crni čovjek biološki nesposoban da vlada bez brutalnosti. Tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća crnački ideolozi iz grupe *Griots*, među kojima je bio budući diktator F. Duvalier, prihvatili su tu neosnovanu tvrdnju, tumačeći da je crnac biološki predodređen artizmom i da je osjećaj kvintesencija njegova duha. U skladu s time odbacili su liberalizam, slobodu štampe i izražavanja i demokraciju općenito. Smatrali su da je Haicanima potrebna autoritativna vlast — »koja ostaje lijepa čak i kad nas tlači« (str. 127, 128).

U gornjem tekstu pokušali smo prenijeti i ponegdje prokomentirati sadržaj sovjetske monografije o Afrikancima u zemljama Amerike. Čitav taj rad prepun je važnih podataka od koristi

³ Da bi to ilustrirao, A. D. Dridzo preveo je na ruski riječi razočaranog pjesnika Mervina Morrisa pošto se vratio iz Afrike. Na hrvatskom one bi glasile: »Nemam ništa protiv tebe brate, ali kaži ti tim ljudima, k vragu, da smo mi različiti i da su sve naše veze iz povijesnih knjiga« (str. 201).

u istraživanju migracije i etniciteta, pa smo zato ostali uglavnom na razini sažetka te goleme građe. Stoviše, zaključci autora gotovo su uvijek prihvatljivi, što znači da je manje mjesta za kritičnost. Ipak, u priložima redaktora Nitoburga nalaze se neke nezgrapne formulacije koje podsjećaju na zastarjele teze o beskonfliktnosti u socijalističkom društvu — konkretno: jedna rečenica o uspješnom rješenju (sic!) nacionalnog pitanja u Sovjetskom Savezu (koje je navodno utjecalo na crnački pokret u SAD str. 49), zatim zaključak da se crnačko pitanje u SAD može riješiti »samo u uvjetima socijalističkih društvenih odnosa« (str. 60), a naposljetku jedan kraći odlomak u kojemu se po svojoj prilici preduhitreno govori o radikalnim promjenama u rasnim odnosima na Kubi nakon pobjede socijalističke revolucije (str. 383). Bilo bi bolje da je Nitoburg izostavio ili relativizirao te, reklo bi se, usputne komentare, jer bi time bolje potkrijepio ono što pretpostavljamo da je htio naglasiti, tj. utjecaj socijalističkih i komunističkih ideja na crnački pokret u zemljama Amerike.⁴ S druge strane, koliko se tiče građanskog rata u SAD, isti autor nije dovoljno jasno naglasio činjenicu da je ekspanzija sjevernjačkog kapitala, a ne ukinuće ropstva bio presudan moment u tom sukobu.⁵ Smatramo, međutim, da su mu ostali argumenti u cjelini bili točni — pogotovu u ocjenjivanju problema na relacijama radničkoga i crnačkog pokreta u SAD. Pozitivan dojam ostavlja i njegova završna sinteza čitave monografije, u kojoj je, među ostalim, prenio riječi S. W. Mintza: da je premještaj Afrikanaca u zemlje Amerike doveo do »najgrandioznije akulturacijske pojave u čovjekovoj historiji« (str. 384).

Na kraju želimo ukazati na jedan »tehnički« problem koji se pojavio u tekstovima. Specifični manje poznati latinskoamerički, francuski i engleski izrazi najčešće se navode fonetski prema glasovnom sustavu ruske ćirilice. Zbog toga je bilo prilično teško »re-

konstruirati« izvorne forme u španjolskome ili portugalskom jeziku, a u slučaju engleskih i francuskih izraza gotovo nemoguće bez daljnjeg »istraživanja«. Neki autori, međutim, slijedili su dobru znanstvenu praksu i naveli izvorni izraz i u izvornom pismu.

Emil Heršak

Matjaž Klemenčič

AMERIŠKI SLOVENC I IN NOB V JUGOSLAVIJI

Maribor: Založba obzorja, 1987., str. 326

U opširnoj — više od tri stotine stranica svrstanih u tri dijela i sedamnaest poglavlja — znanstvenopopularnoj povijesnoj studiji autor pod gornjim naslovom sustavno razmatra naseljavanje, geografsku (prostornu) distribuciju i odnos američkih Slovenaca prema staroj domovini od sredine 19. stoljeća do kraja drugoga svjetskog rata, pri čemu centralnu problematiku rada čini odnos američkih Slovenaca prema NOB-i u Jugoslaviji.

Polazeći od ispravnoga znanstveno-koncepcijskog opredjeljenja, prema kojemu je pitanje slovenskog iseljništva ne samo dio povijesti SAD već istovremeno i nezaobilazni integralni dio cjelokupne povijesti slovenskog naroda (*Uvod*), autor u *Prvom dijelu* sustavno prati proces iseljavanja Slovenaca u SAD od sredine 19. vijeka do drugoga svjetskog rata, pri čemu, uz kretanje broja i geografski raspored iseljenih Slovenaca, pokušava utvrditi i njihov socijalni sastav. Tako autor u prezentiranom djelu uvodi bitan (a u nas često zapostavljen) socijalno-povijesni aspekt bez kojega se u suvremenoj povijesnoj znanosti ne može cjelovito sagledati život jednog naroda tijekom vremena. Uz navedeno, u kontekstu prvog dijela rada, u četiri poglavlja, sa očito širokim poznavanjem problematike, autor piše o Slovincima u SAD u razdoblju prije 1899. utvrđujući, s pomoću statističkih i drugih relevantnih izvora, njihov broj i centre naseljavanja (*I poglavlje*) da bi postavio s kvantitativnom analizom i utvr-

⁴ O stvarnosti i značaju tog utjecaja govorio je i Amerikanac James Weinstein u knjizi: *Ambiguous Legacy. The Left in American Politics* (New York, 1975).

⁵ Usp. prilog Gartha Massey-a u ovom broju *Migracijskih tema i komentar* S. Južniča u knjizi *Kolonijalizem in dekolonizacija* (Maribor: Obzorja, 1980. str. 143).